

CEZAR STANCIU*

ROMÂNIA ȘI PROBLEMA RELAȚIILOR SINO-IUGOSLAVE

Considerații preliminare

Mișcarea comunistă internațională a cunoscut un puternic proces de fragmentare cu precădere după 1956, caracterizat prin contestarea valabilității universale a modelului bolșevic de construire a socialismului și afirmarea unor modele specifice, cu caracter național. Acest proces a coincis, evident, și cu diminuarea influenței Moscovei în mișcarea comunistă, Uniunea Sovietică fiind confruntată cu critici numeroase îndreptate împotriva controlului pe care îl exercitase anterior în mișcare și împotriva relațiilor inechitabile cu celelalte partide comuniste. Un rol esențial în afirmarea forțelor centrifuge a fost jucat de ascensiunea multor partide comuniste la putere, atât în Europa, cât și în Asia, fapt care a evidențiat contradicțiile de interese dintre sovietici și alte partide comuniste. Transferarea solidarității internaționaliste de la nivel de partid la nivel de stat s-a lovit de greutăți dificil de depășit, având în vedere faptul că interesele pe linie de stat ale Uniunii Sovietice nu corespundeau întotdeauna cu interesele similare ale altor țări iar caracterul injust al relațiilor era mult mai vizibil în relațiile la nivel de stat decât în cele la nivel de partid. Într-o plenară a CC al PCR din martie 1968, Ștefan Voicu exprima limpede ideea care călăuzea multe partide comuniste din lume: „[...] eu am toată dragostea și admirația pentru Uniunea Sovietică, dar trebuie să se termine odată în lume cu ideea aceasta că ceea ce corespunde la un moment dat Uniunii Sovietice ca stat, nu ca țară socialistă, ca stat, se confundă cu interesele globale ale socialismului internațional”¹.

Cel mai bun exemplu în acest sens este cel iugoslav, aceasta fiind și prima dizidență majoră care s-a manifestat în mișcarea comunistă internațională. Ceea ce iugoslavii au avut de reproșat în mod special Moscovei a fost tocmai exploatarea la care era supusă țara lor de către sovietici pe linie economică și nu numai, relația de subordonare pe care Moscova o promova între Uniunea Sovietică și Iugoslavia². O asemenea relație fusese tolerată de multe partide comuniste cât timp fuseseră în ilegalitate sau în afara cercului puterii, deoarece nevoia de asistență din partea sovieticilor fusese mare, iar rațiunile ideologice păreau să justifice, sub deviza internaționalismului, o organizare ierarhică, centralizată, a mișcării comuniste internaționale.

* Asistent universitar, Universitatea Valahia, Târgoviște.

¹ *Stenograma ședinței Plenare a CC al PCR din zilele de 27-28 martie 1967*, în Arhivele Naționale ale României, București (în continuare, ANB), fond CC al PCR, secția Cancelarie, dosar nr. 43/1967, f. 103.

² Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Schisma roșie. România și declanșarea conflictului sovieto-iugoslav (1948-1950)*, București, Editura Compania, 2007, p. 35.

Obținerea puterii însă a făcut ca aceste partide să devină responsabile de interesele economice ale țărilor lor, sferă în care inegalitatea cu greu mai putea fi justificată. Aceleași au fost și rațiunile din spatele polemicii sino-sovietice, eficient sintetizate de partea chineză în sloganul „șovinismului de mare putere”. În egală măsură, divergențele româno-sovietice au devenit la rândul lor publice din rațiuni care țineau de interese de stat: contestarea de către conducerea PMR a planurilor de integrare economică suprastatală în cadrul CAER³.

Afirmarea unei politici externe românești independentă de cea a blocului comunist (sau a Uniunii Sovietice) a fost facilitată în mod special de fragmentarea care se manifesta la nivelul mișcării comuniste internaționale. Într-o discuție cu premierul chinez Ciu Enlai, în septembrie 1964, Ion Gheorghe Maurer exprima această realitate fără rezerve: „[...] noi trebuie să recunoaștem că dacă n-ar fi existat lupta Partidului Comunist Chinez pentru a face respectate relațiile juste între partidele comuniste și țările socialiste, ar fi fost foarte greu, dacă nu imposibil, pentru noi să apărăm principiile pe care socotim că trebuie să le apărăm”⁴. Tendințele centrifuge care se manifestau în sânul mișcării au creat o stare de vulnerabilitate a Moscovei în fața celorlalte partide comuniste pentru că dizidența unuia încuraja mai departe și dizidența altora, ceea ce sporea numărul celor care se opuneau controlului sovietic. Dizidența iugoslavă a fost inițial singulară, motiv pentru care nu s-a generalizat și n-a șubrezit influența sovietică, însă după 1960, de pildă, dizidența chineză o încurajează pe cea albaneză, situație care creează cadrul internațional favorabil pentru dizidența românească iar, începând cu jumătatea deceniului al șaptelea, facilitează și dizidența partidelor comuniste vest-europene.

În acest context așadar, multiplicarea forțelor ce se opuneau dominației sovietice în cadrul mișcării comuniste internaționale s-a produs în condițiile interdependenței, sub forma reacției în lanț: dizidența unui partid încuraja dizidența altora, iar solidaritatea între aceste partide – deși foarte dificil de obținut din cauza diferendelor ideologice – a fost totuși un factor important în descurajarea represaliilor sovietice, fie acestea militare, fie doar politice. Pentru o scurtă exemplificare, suplimentară față de afirmația anterior menționată a lui I. Gh. Maurer, putem reține ceea ce spunea Paul Niculescu-Mizil în martie 1968, după ce delegația PCR tocmai părăsise lucrările consfătuirii consultative a partidelor comuniste și muncitorești întrunite la Budapesta. Delegația PCR a părăsit lucrările în semn de protest față de presiunile exercitate în acel cadru, situație în care, își amintea Paul Niculescu-Mizil, mai multe delegații au intervenit pe lângă români pentru a nu părăsi lucrările: „[...] în discuții individuale ne-au spus foarte multe delegații: nu plecați, nu ne lăsați singuri aici, noi nu putem spune ceea ce vrem”⁵.

Independența manifestată de PCR în planul politicii externe și nu numai a fost așadar în strânsă legătură cu existența altor provocări la adresa dominației sovietice, în absența cărora posibilitatea ca Moscova să reacționeze mult mai ferm ar fi sporit. Conducerea PCR (și a PMR anterior) a fost deplin conștientă de această situație și a mizat pe aceasta în contestarea dominației politice și ideologice a Uniunii Sovietice, căutând în permanență să-și apropie alte forțe politice care se opuneau dominației

³ Liviu Țăranu, *România în Consiliul de Ajutor Economic Reciproc 1949-1965*, București, Editura Enciclopedică, 2007, p. 134 *et passim*.

⁴ Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2004, p. 376.

⁵ *Stenograma ședinței plenare extraordinare a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, din ziua de 1 martie 1968*, în ANR, fond CC al PCR, secția Cancelarie, dosar nr. 31/1968, f. 25.

sovietice și să colaboreze cu acestea în promovarea unui nou tip de relații între partidele comuniste, relații în care să nu existe „partid «părinte» și un «partid-fiu», partide «superioare» și partide «subordonate»”⁶.

Din acest punct de vedere, o succintă privire asupra modului în care România a privit și s-a implicat în evoluția relațiilor sino-iugoslave este de natură să contribuie la explicarea modului în care conducerea de partid și de stat din România a privit nu doar relațiile cu aceste două partide și țări, dar mai ales a modului în care au fost văzute raporturile cu Uniunea Sovietică. O analiză detaliată a acestei problematici se lovește de obstacole dificil de înlăturat deoarece ar solicita cercetarea arhivelor iugoslave, chineze și sovietice, ceea ce depășește în prezent posibilitățile unui cercetător român. Cu toate acestea, perspectiva oferită de arhivele românești este suficientă, într-o fază inițială, pentru a permite noi interpretări ale politicii externe românești în perioada de maximă afirmare a independenței acesteia față de factorul sovietic.

Dinamica relațiilor sino-iugoslave și perspectiva românească

Iugoslavia și China au rămas cunoscute ca fiind țările (și implicit partidele, vorbind despre regimuri cu partid unic) care au opus cea mai energică opoziție față de controlul exercitat de sovietici asupra mișcării comuniste internaționale, rămânând – cel puțin după al Doilea Război Mondial – în afara controlului exercitat de Moscova asupra celor mai multe partide comuniste. Cu toate acestea, relațiile dintre iugoslavi și chinezi nu au fost niciodată foarte apropiate, cunoscând chiar numeroase momente critice. Odată cu radicalizarea politicii interne a Partidului Comunist Chinez – în speță este vorba despre „Marele Salt Înainte” –, conducerea de partid din această țară s-a arătat tot mai reținută față de orice formulă politică ce viza construcția socialismului într-un cadru mai destins, diferit de cel experimentat de bolșevici și de Stalin. În mod special chinezii au criticat politicile hrușcioviste, respectiv destalinizarea și doctrina coexistenței pașnice. Iugoslavii, susținătorii unui model alternativ de socialism și având relații mult mai apropiate cu Occidentul, erau în schimb adepții unui asemenea curs precum cel inițiat de N. S. Hrușciov, cel puțin în privința destalinizării și a coexistenței pașnice. În acest context, chiar dacă relațiile sovieto-iugoslave au cunoscut la rândul lor un traseu sinuos, chinezii au criticat aspru ceea ce ei numeau „revizionismul” iugoslav, critică ce s-a accentuat odată cu emergența polemicii sino-sovietice după 1960. Critica adresată iugoslavilor de către chinezi avea, de altfel, două ținte: una era la Belgrad, cealaltă era la Moscova.

Punctul de plecare pentru structurarea unui asemenea tip de relație poate fi plasat în contextul anilor 1957-1958. Relațiile sino-iugoslave au fost, din acest punct de vedere, în strânsă legătură cu evoluția relațiilor ambelor țări cu Moscova: relațiile sovieto-iugoslave și cele sino-sovietice au condiționat modul în care Beijingul a privit Iugoslavia.

Relațiile sovieto-iugoslave au cunoscut o îmbunătățire progresivă după moartea lui Stalin, culminând cu reconcilierea din anii 1955-1956, când I. B. Tito și N. S. Hrușciov s-au vizitat reciproc. În ambele ocazii, partea sovietică s-a angajat să respecte principiul egalității în relațiile dintre partidele și statele comuniste ceea ce oferea o nouă bază

⁶ *Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara largită a CC al PMR din aprilie 1964*, București, Editura Politică, 1964, p. 55.

raporturilor dintre Moscova și Belgrad⁷. Cu toate acestea, relațiile sovieto-iugoslave s-au deteriorat din nou în contextul tulbure al anului 1956. Deși inițial I. B. Tito își exprimase acordul față de intervenția sovietică din Ungaria din noiembrie 1956, reconsiderarea ulterioară a acestei poziții și azilul politic acordat lui Imre Nagy au fost de natură să irite Moscova, instaurând noi tensiuni în relațiile bilaterale⁸.

În aceste condiții, în anul următor, Uniunea Sovietică s-a angajat în favoarea convocării unei consfături internaționale a partidelor comuniste, propunere care mai fusese vehiculată anterior, deoarece N. S. Hrușciov era interesat, după cum consemna Dan Cătănuș, în refacerea autorității Moscovei în mișcarea comunistă internațională⁹. La acel moment, Moscova era interesată în participarea Uniunii Comuniștilor Iugoslavi la consfătuire, pentru a împiedica o înstrăinare și mai mare a celor două partide și pentru a facilita depășirea divergențelor ivite în 1956. Partea iugoslavă a refuzat însă să participe, deschizând astfel calea către o nouă condamnare a acestui partid de către conclavele comuniste care s-a întrunit în noiembrie 1957 la Moscova.

Neînțelegerile au pornit, printre altele, și de la problema „revizionismului”. Confruntată deja cu tendințe centrifuge în mișcarea comunistă, partea sovietică a ținut ca documentul final al consfătuirii să condamne tendințele de „revizuire” a ideologiei marxist-leniniste, însă iugoslavi au apreciat că acel pasaj s-ar fi putut referi la ei și acceptarea lui ar fi fost o formă de autocritică, motiv pentru care au refuzat să participe și implicit să semneze documentul¹⁰. Partidul Comunist Chinez a participat la consfătuire și a semnat documentul final, ceea ce ilustra o anumită aliniere a partidelor comuniste la acel moment, în care chinezii și sovieticii se aflau de o parte, iar iugoslavi de partea opusă. Această aliniere a cunoscut transformări majore în intervalul 1957-1960 din două motive în mod special: pe de o parte, programul politic publicat de Uniunea Comuniștilor Iugoslavi în 1958 a fost perceput atât de sovietici, cât și de chinezi drept o formă explicită de „revizionism”, ceea ce a accentuat critica îndreptată împotriva iugoslavilor, iar pe de altă parte intervalul respectiv a fost caracterizat de o încordare progresivă a relațiilor sino-sovietice, încordare ce a condus la ruptura publică survenită cu ocazia consfătuirii de la București din 1960¹¹.

În acest interval însă, accentuarea neîncrederii părții chineze în intențiile sovietice, precum și polemicile publice izbucnite ulterior nu au fost de natură să faciliteze o apropiere sino-iugoslavă. Aparentul paradox a fost acela că, pe măsură ce sporeau divergențele sino-sovietice, critica chineză îndreptată împotriva iugoslavilor s-a accentuat. Această critică a rămas la fel de virulentă și după 1960, când polemica sino-sovietică a devenit publică și a condus în final către ruptura. Destalinizarea și coexistența pașnică reprezentau amenințări la adresa politicilor implementate pe plan intern de conducerea de partid chineză: relațiile tot mai tensionate dintre Republica Populară Chineză și Statele Unite făceau ca Mao Zedong să vadă în coexistența pașnică

⁷ Dan Cătănuș, *Reluarea relațiilor româno-iugoslave. Vizita lui Tito la București, 23-26 iunie 1956*, în *AT*, nr. 3-4/2004, p. 73-74.

⁸ Leonid Ghibianskii, *N. S. Hrușciov, I. B. Tito și criza ungară din anul 1956*, în Dan Cătănuș, Vasile Buga (coord.), *Lagărul comunist sub impactul destalinizării 1956*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2006, p. 428-441.

⁹ Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova... Politica externă a României 1956-1965*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2011, p. 183.

¹⁰ Aleksandr Stykalin, *Consfătuirile de la Moscova ale partidelor comuniste și muncitorești, noiembrie 1957*, în *AT*, nr. 1-2/2008, p. 96-97.

¹¹ Asupra importanței consfătuirii de la București din iunie 1960, vezi Mihai Croitor, *La București s-a scris: „Sciziune!” Consfătuirea partidelor comuniste și muncitorești din iunie 1960*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013.

o trădare a cauzei chineze de către sovietici¹². Din acest punct de vedere, Iugoslavia era la rândul său o puternică susținătoare a coexistenței pașnice și, în consecință, o țintă directă a criticilor chineze.

În acest context, partea română a tratat relația cu Iugoslavia cu o prudență deosebită. Partidul Muncitoresc Român a luat parte la consfătuirea din 1957 și inclusiv la cea din 1960 în cadrul căreia Uniunea Comuniștilor Iugoslavi a fost denunțată ca fiind revizionistă¹³. În paralel însă, conducerea PMR a căutat să evite o ruptură cu Belgradul similară celei din perioada 1948-1953, cultivând relații bune pe linie de stat, deși oficialii iugoslavi se arătau mai puțin entuziaști decât România față de proiectele avansate de aceasta din urmă¹⁴. Era vorba, în acest caz, despre proiectul hidrocentralei Porțile de Fier în mod special. Odată cu izbucnirea divergențelor româno-sovietice privind reforma CAER în 1962, relațiile româno-iugoslave au cunoscut un curs ascendent, caracterizat de un nivel tot mai ridicat de încredere între cei doi lideri, I. B. Tito și Gh. Gheorghiu-Dej.

În paralel însă, divergențele româno-sovietice au avut un impact similar și asupra relațiilor româno-chineze. Începând din 1963, conducerea PMR a încetat să mai ia parte la Moscova în disputele cu chinezii, iar schimbarea de atitudine a fost întâmpinată la Beijing cu reacții favorabile¹⁵. Demersul românesc, din martie 1964, de mediere a relațiilor sino-sovietice prin apelul la încetarea polemicii publice și vizita delegației PMR condusă de I. Gh. Maurer la Beijing a reprezentat momentul crucial al proclamării neutralității României în disputa sino-sovietică, neutralitate care a fost urmărită atent în anii următori¹⁶. Astfel, începând din 1963 România a reușit să dezvolte relații pozitive atât cu China, cât și cu Iugoslavia, deși cele două state se aflau în relații foarte reci. Succesul acestei politici de echilibru a fost vizibil în relația cu China prin vizita unei delegații chineze la București cu ocazia sărbătorii de 23 august 1964, precum și în schimbul de vederi care a avut loc în perioada următoare¹⁷. De asemenea, în relația cu Iugoslavia poate fi punctată cererea adresată de liderul sovietic N. S. Hrușciov lui Tito pentru a interveni pe lângă Gh. Gheorghiu-Dej, în sensul aplanării tensiunii din relațiile româno-sovietice¹⁸.

Contestarea dominației sovietice în mișcarea comunistă internațională nu a fost văzută la București doar în termenii extinderii relațiilor externe și a asigurării sprijinului din partea altor actori la nivelul relațiilor bilaterale. Deși în mod discret și fără a-și asuma riscuri, conducerea PMR (și a PCR ulterior) a promovat totuși, prin mijloacele modeste pe care le avea la îndemână, apropierea între forțele care se opuneau dominației

¹² Mioara Anton, *Ieșirea din cerc. Politica externă a regimului Gheorghiu-Dej*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2007, p. 168-169.

¹³ *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești (noiembrie 1960)*, București, Editura Politică, 1960, p. 61.

¹⁴ Vezi, de pildă, *Raport asupra tratatelor cu partea iugoslavă pentru pregătirea Acordului între RPR și RPFÎ cu privire la realizarea Hidrocentralei de la Porțile de Fier*, în ANR, fond CC al PCR, secția Cancelarie, dosar nr. 118/1961, f. 3-9. Pentru aprecieri despre relațiile culturale după 1955, vezi Paul Nistor, *Propagandă și politică externă românească în secolul XX*, Iași, Institutul European, 2013, p. 124-126.

¹⁵ Liu Yong, *Sino-Romanian Relations 1950s-1960s*, București, Institutul Român pentru Studiul Totalitarismului, 2006, p. 139-140.

¹⁶ Dan Cătănuș, *Declarația din aprilie 1964. Context istoric și ecou internațional*, în AT, nr. 3-4/2006, p. 115-116. Cu privire la discuțiile purtate la Beijing, vezi Florian Banu, Liviu Țăranu, *Aprilie 1964. „Primăvara de la București”*. Cum s-a adoptat „Declarația de independență” a României?, București, Editura Enciclopedică, 2004.

¹⁷ Stenogramele acestor discuții au fost publicate în Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova...*

¹⁸ Idem, *Tot mai departe de Moscova...*, p. 350-351.

sovietice, în acest caz Iugoslavia și China. Primele manifestări ale unei asemenea direcții au apărut în cursul anului 1963, deși ele pot fi considerate în această fază ca fiind doar tatonări. La acel moment, România își îmbunătățise relațiile atât cu China, cât și cu Iugoslavia și stenogramele discuțiilor relevă limpede un interes discret al lui Gh. Gheorghiu-Dej pentru îmbunătățirea relațiilor sino-iugoslave.

În noiembrie 1963, Gh. Gheorghiu-Dej s-a întâlnit cu I. B. Tito la Belgrad, principala problemă pe agenda discuțiilor fiind cea a relațiilor bilaterale. În lumina divergențelor româno-sovietice în plină desfășurare la acel moment, partea iugoslavă avea motive suplimentare să trateze cu seriozitate propunerile românești privind dezvoltarea cooperării la nivel de stat. Discuțiile au vizat de asemenea și problemele mișcării comuniste internaționale. Vorbind despre influența exercitată anterior de sovietici asupra comunismului internațional, Gheorghiu-Dej i-a împărtășit lui Tito reținerile sale față de modul în care Moscova a atras în trecut celelalte partide comuniste în acțiuni nejustificate și care au dăunat relațiilor dintre acestea, așa cum fusese cazul cu condamnarea Iugoslaviei în timpul lui Stalin. În cadrul discuției, Gheorghiu-Dej a comparat situația respectivă cu cea a Chinei, unde din nou Moscova atrăgea celelalte partide comuniste într-o polemică ce nu le privea¹⁹. Mesajul pe care el îl transmitea avea mai multe înțelesuri: pe de o parte, era o formă de a adresa scuze părții iugoslave pentru implicarea României în condamnarea Iugoslaviei, dar pe de altă parte, compararea situației Iugoslaviei cu cea a Chinei era și un îndemn ca Belgradul să privească problema chineză cu mai multă simpatie.

Cu privire la China, Tito s-a arătat reținut, declarând că în problema polemicii sino-sovietice Iugoslavia se plasa în mod clar de partea Uniunii Sovietice, motivul principal fiind acela al coexistenței pașnice în politica externă, principiu contestat de chinezi, promovat de sovietici, și pe care Iugoslavia îl apăra la rândul său cu energie²⁰. Cu toate acestea, Tito a ținut să nuanteze poziția, arătând că înțelegea subtilitățile implicate în polemica sino-sovietică: „[...] se înțelege că Partidul Comunist Chinez, conducătorii lui, pe noi ne calomniază cu limbajul cel mai urât, însă întotdeauna am considerat că o parte din aceste calomnii se referă la noi și o altă parte este adresată lui Hrușciov”²¹. O evaluare obiectivă a situației indică faptul că Iugoslavia era interesată în strângerea relațiilor cu alte țări sau partide care contestau dominația sovietică, însă era în egală măsură interesată de dezvoltarea unor relații bune cu Occidentul, iar din acest punct de vedere, promovarea doctrinei coexistenței pașnice era esențială.

Gh. Gheorghiu-Dej a ridicat totuși problema Iugoslaviei în contactele sale cu chinezii încă din 1963. La 12 decembrie 1963, Gh. Gheorghiu-Dej l-a primit în audiență pe ambasadorul Republicii Populare Chineze la București, Xu Jianguo (Siu Gien Guo), și cei doi au discutat pe larg despre mișcarea comunistă internațională și în mod special despre pretențiile sovietice la dominație. Cu acea ocazie, Gheorghiu-Dej i-a relatat oaspetelui său și aspecte referitoare la vizita sa în Iugoslavia, angajându-se într-o lungă pledoarie în favoarea iugoslavilor, elogiind meritele acestora în lupta împotriva fascismului, precum și în rezistența împotriva presiunilor sovietice în anii stalinismului. Ambasadorul chinez a evitat însă discuțiile de fond asupra Iugoslaviei²². Mai mult decât

¹⁹ Mihai Croitor, Sanda Borșa, *Triunghiul suspiciunii. Gheorghiu-Dej, Hrușciov și Tito (1954-1964)*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, p. 405.

²⁰ *Ibidem*, p. 412.

²¹ *Ibidem*.

²² Mihai Croitor, *În umbra Kremlinului. Gheorghe Gheorghiu-Dej și geneza Declarației din Aprilie 1964*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2012, p. 214.

atât, Gheorghiu-Dej a încercat să pună într-o lumină favorabilă și atitudinea iugoslavă față de chinezi: „conducătorii iugoslavi s-au purtat corect – spunea el – n-au încercat să se refere la China cu nici un cuvânt”²³.

Reținerea manifestată de chinezi față de iugoslavi a fost vizibilă și cu ocazia vizitei efectuate de delegația PMR în China în martie 1964, când s-au purtat discuții inclusiv despre problema Balcanilor. Începând din 1957, România promovase activ, în diverse forme, îmbunătățirea cooperării între statele din Balcani, indiferent de orânduirea lor socială. După 1960, aceste planuri au căpătat și o implicată nuanță antisovietică, însă încercarea părții române de a apăra acest punct de vedere în fața chinezilor s-a lovit de neîncrederea totală manifestată de China față de Iugoslavia. Liu Sao-tzî, reflectând punctul de vedere al conducerii chineze de partid, spunea despre iugoslavi: „Iugoslavia este un detașament de acțiune al imperialismului american..., este un berbec, care merge în frunte..., ei se folosesc de Iugoslavia ca model tipic pentru descompunerea lagărului socialist, pentru ca, urmând exemplul Iugoslaviei, țările socialiste să revină la așa zisa lume liberă”²⁴.

Aceste reacții nu l-au descurajat însă pe Gh. Gheorghiu-Dej, care a reluat problema relațiilor cu China în cadrul întâlnirii cu I. B. Tito din septembrie 1964, deși era limpede că iugoslavii rămâneau foarte reținuți față de conducerea chineză. De altfel, Tito i-a spus lui Gheorghiu-Dej că, după părerea sa, Declarația PMR din aprilie 1964 fusese „cam blândă” față de chinezi și i-a mărturisit că, în cadrul discuțiilor pe care le avusese cu N. S. Hrușciiov în acel an, acesta se declarase în mod special nemulțumit de faptul că Declarația PMR pune pe picior de egalitate PCUS și PCC²⁵. Cu aceeași ocazie însă, partea iugoslavă a mai făcut o apreciere interesantă: nu era bine, din perspectivă iugoslavă, să se transmită Moscovei sau altor partide ideea că românii și iugoslavii creau o grupare separată de partide, că și-ar uni forțele într-o direcție sau alta, indiferent de scop²⁶. Era limpede faptul că Belgradul sesizase dificultățile și riscurile din relațiile sovieto-române și se temea probabil ca nu cumva românii să atribuie relației cu Iugoslavia o nuanță activă explicit antisovietică, pe care iugoslavii o considerau prea riscantă. De altfel, Tito însuși a revenit asupra subiectului, insistând asupra faptului că ar fi fost prudent pentru partea română să se obișnuiască să „înghită” unele lucruri din partea sovieticilor, fără a riposta. Același îndemn către moderație l-a transmis Tito și patru ani mai târziu către N. Ceaușescu, la câteva zile după intervenția celor cinci state socialiste în Cehoslovacia²⁷.

În finalul întâlnirii din septembrie 1964, Tito a acceptat totuși faptul că Uniunea Sovietică a comis mai multe greșeli în relația cu chinezii, greșeli ce au contribuit mult la agravarea situației din relațiile lor bilaterale. Fără a se exprima explicit în favoarea politicii PMR de neutralitate în polemica sino-sovietică, Tito a acceptat totuși faptul că era importantă menținerea unor contacte cu Partidul Comunist Chinez²⁸. Pentru acel moment, aceasta părea să fie tot ceea ce conducerea de partid din România putea obține. Tito nu era dispus să-și pericliteze relațiile foarte delicate cu sovieticii și se temea probabil să nu fie atras de români într-o formulă antisovietică periculoasă, iar criticile

²³ *Ibidem*, p. 215.

²⁴ Alexandru Oșca, *Soliditatea blocului comunist dincolo de aparențe*, în Sorin Liviu Damean, Marusia Cîrstea, Mihaela Damean, Lucian Dindirică (coord.), *Permanențele istoriei. Profesorul Corneliu-Mihail Lungu la 70 de ani*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2013, p. 730.

²⁵ Mihai Croitor, Sanda Borșa, *Triunghiul suspiciunii...*, vol. II, p. 507.

²⁶ *Ibidem*, p. 511.

²⁷ Mihai Retegan, *1968. Din primăvară până în toamnă*, București, Editura RAO, 1998, p. 222-223.

²⁸ Mihai Croitor, Sanda Borșa, *Triunghiul suspiciunii...*, vol. II, p. 519-521.

dure formulate de chinezi la adresa „revizionismului” iugoslav păreau dificil de trecut cu vederea. De asemenea, nici conducerea PMR nu dorea să se expună prin promovarea mai energică a unei asemenea apropieri. Aceste demersuri vor dobândi însă energia suplimentară pe care n-au avut-o la acest moment după 1965, când Nicolae Ceaușescu a preluat conducerea de partid în România.

Regimul Ceaușescu și problema relațiilor sino-iugoslave

N. Ceaușescu a moștenit de la Gheorghiu-Dej o relație conflictuală cu Uniunea Sovietică, însă determinarea sa de a afirma independența internă și externă a partidului și statului a condus la escaladarea tensiunilor româno-sovietice în deceniul următor. Evoluția tensionată a relațiilor româno-sovietice a determinat totodată o intensificare a relațiilor româno-iugoslave și româno-chineze, intensificare susținută de mai mulți factori. Pe de o parte, pretențiile sovietice de a controla mișcarea comunistă au sporit după venirea lui L. I. Brejnev la conducerea PCUS, fapt ilustrat printre altele de intervenția celor cinci state socialiste în Cehoslovacia. Intervenția a determinat reorientări majore în politica internă și externă a celor trei actori menționați, România, Iugoslavia și China, deși acestea nu au fost perceptibile imediat. Pe de altă parte, relațiile României cu cele două țări în cauză, Iugoslavia și China, cunoscuseră un proces de maturizare, determinat în primul rând de perseverența românească în a-și apăra principiile politicii externe așa cum rezultau acestea din Declarația PMR din 1964, perseverență care dovedea faptul că atitudinea momentului aprilie 1964 nu fusese una conjuncturală. Cu alte cuvinte, încăpățânarea lui N. Ceaușescu de a apăra și dezvolta principiile elaborate la acel moment, rezistând presiunilor sovietice, a impus România ca partener de încredere în asemenea negocieri.

În perioada 1965-1968, N. Ceaușescu a continuat așadar să cultive relații speciale cu Iugoslavia și China, cu deosebirea că acest curs este mult mai activ acum, atingând uneori limitele unei aparente imprudențe²⁹. Între 16 și 23 iunie 1966, premierul chinez Ciu Enlai s-a aflat într-o vizită oficială la București, fapt care confirma înaintea de toate faptul că noul secretar general al partidului era hotărât să mențină și să dezvolte relațiile cu China. Această vizită s-a produs cu doar câteva săptămâni înaintea unei întruniri a Comitetului Politic Consultativ al Pactului de la Varșovia, programată să aibă loc tot la București, ceea ce reprezenta o sfidare implicită adresată sovieticilor³⁰.

În cursul discuțiilor cu Ciu Enlai, N. Ceaușescu a lansat un apel explicit adresat chinezilor pentru a-și spori implicarea în problemele mișcării comuniste internaționale fără a ascunde faptul că PCR vedea în aceasta o garanție împotriva presiunilor sovietice. În trecut, Maurer recunoscuse în fața conducerii chineze faptul că politica României față de URSS fusese facilitată de criticile antisovietice ale chinezilor, dar apelul lui Ceaușescu părea să indice o politică mult mai activă în această direcție: „[...] noi considerăm că dacă și Partidul Comunist Chinez ar dezvolta mai mult relațiile cu toate partidele, chiar având divergențe și discutând despre acestea, am avea rezultate mai bune în grăbirea procesului de stabilire a relațiilor din mișcarea comunistă pe baze noi”³¹.

²⁹ Daniela Mătășaru, *Relațiile româno-iugoslave (1946-1980). Poziția comuniștilor români față de modelul iugoslav de construire a socialismului*, în Ioan Ciupercă, Bogdan-Alexandru Schipor, Dan Constantin Măță (coord.), *România și sistemele de securitate în Europa 1919-1975*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 274-279.

³⁰ Liu Yong, *op. cit.*, p. 216-223.

³¹ *Stenograma convorbirilor ce au avut loc cu ocazia vizitei în țara noastră a delegației de partid și guvernamentale a RP Chineze, în frunte cu Ciu Enlai, vicepreședinte al CC al PC Chinez, premierul Consiliului de Stat al RP Chineze*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 82/1966, f. 38.

La momentul respectiv însă, apelul lui N. Ceaușescu nu putea fi întâmpinat cu prea multă receptivitate de partea chineză, având în vedere radicalizarea bruscă a politicilor PCC în cadrul a ceea ce s-a numit *Revoluția Culturală*. N. Ceaușescu s-a referit pe larg la relațiile bune dintre România și Iugoslavia, subliniind că cele două țări colaborau foarte bine pe linie de stat și că nu existau probleme în relațiile bilaterale³². Limitele disponibilității chineze de a discuta această problemă au fost însă foarte clar exprimate de Ciu Enlai: „îmi rezerv dreptul ca criticile la adresa Iugoslaviei să le pronunț la Tirana, în Albania, nu aici. Trebuie să aleg locul pentru aceasta”³³. Credem că afirmația lui Ciu Enlai nu dovedea doar complezență față de gazde, ci mai ales înțelegerea situației în care se afla România și nevoia acesteia de a avea relații bune cu Iugoslavia.

Ceaușescu i-a relatat lui Tito convorbirile cu Ciu Enlai, în cursul unei întâlniri a celor doi lideri în decembrie 1966. Cu ocazia respectivă, Ceaușescu insista asupra faptului că PCR nu era de acord cu critica chineză îndreptată împotriva Iugoslaviei și că i-ar fi atras atenția lui Ciu Enlai că PCC greșea în această privință. El a mai adăugat totodată că Ciu Enlai nu s-ar fi arătat „intransigent” în problema iugoslavă, ci ar fi reproșat doar faptul că iugoslavii n-ar fi avut o atitudine „prietenească” față de China³⁴. Tito l-a asigurat pe Ceaușescu de faptul că poziția reținută a Iugoslaviei în privința Chinei nu se datora faptului că iugoslavii ar fi luat partea Uniunii Sovietice în polemică, ci doar criticilor acerbe la care era supusă Iugoslavia de către Partidul Comunist Chinez. Tito explica pe larg poziția partidului și statului său în problema relațiilor cu China: „Aș vrea să spun câteva cuvinte despre punctul nostru de vedere cu privire la China. Eu am spus deja că în anumite nuanțe noi ne deosebim. Aceste deosebiri nu sunt izvorâte din faptul că noi am fi mers cu tovarășii sovietici. [...] Noi am fost supuși în permanență unor atacuri din partea Chinei, mai mult decât oricare altul. Încă din timpul lui Hrușciiov chinezii nu îl atacau pe Hrușciiov direct, ne atacau pe noi, însă ținteau asupra rușilor. În acest fel, prioritatea la atacurile lor o aveam noi. Se înțelege că de atunci situația s-a mai schimbat. Noi nu i-am atacat pe chinezi; noi abordăm problemele într-o altă manieră; în general noi nu înjurăm”³⁵.

Iugoslavia, ca membră marcantă a Mișcării de Nealinie, era foarte preocupată de păstrarea unor relații calde cu țările nealinierte, multe dintre acestea fiind țări subdezvoltate sau în curs de dezvoltare inclusiv din țările Asiei, unde posibilitatea extinderii sau „exportului” modelului maoist nu putea fi ignorată. De asemenea, multe dintre aceste țări nu aveau un regim socialist; din aceste motive, dar și din cauza interesului național iugoslav de a menține relații bune cu Occidentul, Belgradul era un puternic promotor al coexistenței pașnice. Astfel, Tito îi mărturisea lui Ceaușescu faptul că principalul motiv de îngrijorare pentru chinezi era tocmai critica acerbă îndreptată de chinezi împotriva coexistenței pașnice și retorica agresivă în favoarea unui război cu americanii. Despre *Revoluția Culturală* și problemele păcii și războiului, Tito declara: „[...] noi nu știm ce se întâmplă acolo, însă ne temem ca situația să nu meargă pe linia amenințării păcii mondiale. Acesta este lucrul care ne preocupă pe noi cel mai mult”³⁶.

³² *Ibidem*, f. 23.

³³ *Ibidem*, f. 80.

³⁴ *Stenograma discuțiilor avute cu prilejul vizitei în țara noastră a tovarășului Iosip Broz Tito, președintele Republicii Socialiste Federative Iugoslavia, președintele Uniunii Comunistilor din Iugoslavia, 1-3 decembrie 1966, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 153/1966, f. 38-39.*

³⁵ *Ibidem*, f. 64-65.

³⁶ *Ibidem*, f. 65.

Se pare însă că relațiile bune pe care le avea PCR cu PCC nu au impietat asupra relațiilor PCR cu UCI. Conducerea iugoslavă s-a interesat întotdeauna de rezultatele vizitelor efectuate la Beijing de diverse delegații ale PCR, cerând detalii asupra discuțiilor purtate și părerea părții române cu privire la modul în care evolua situația internă din China. În ianuarie 1968, de pildă, I. B. Tito s-a arătat interesat de modul în care vedea conducerea PCR poziția Chinei în cadrul războiului din Vietnam. La acel moment, conflictul armat din Vietnam se acutizase, iar conducerea chineză îi îndemna pe nord-vietnamezi să refuze orice negociere cu Statele Unite. Tito îl întreba pe Ceaușescu dacă nu cumva China plănuia să agraveze conflictul pentru a atrage în acest mod Uniunea Sovietică într-un conflict cu Statele Unite³⁷. I. Gh. Maurer, cel care a condus mai multe delegații PCR în China în perioada respectivă, a evitat să se pronunțe în această problemă³⁸.

Revoluția Culturală nu reprezenta de altfel conjunctura cea mai potrivită pentru dezvoltarea relațiilor sino-iugoslave, însă ambele părți și-au nuanțat pozițiile în mod semnificativ după intervenția celor cinci state socialiste în Cehoslovacia din 1968. Intervenția condusă de sovietici a atras atenția ambelor părți asupra disponibilității Moscovei de a folosi forța armată pentru a-și impune punctele de vedere în relația cu celelalte țări socialiste și deși intervenția din Cehoslovacia a rămas un caz izolat, determinat de motive specifice, nici una dintre țările socialiste nu se putea considera la adăpost față de o asemenea posibilitate. Tito de pildă a dispus formarea gărzilor patriotice, pregătite pentru un război de gherilă, așa cum avea să procedeze și Ceaușescu³⁹. În privința Chinei, incidentele armate de la frontiera sino-sovietică, din martie 1969, au jucat la rândul lor un rol important în a convinge conducerea chineză de faptul că Uniunea Sovietică nu era doar un adversar politic și ideologic, ci și unul militar⁴⁰.

Percepția unui risc de securitate sporit provenit din direcția Uniunii Sovietice a acționat în sensul diminuării ostilității din relațiile sino-iugoslave, deși progresele au fost foarte lente. În septembrie 1969, cu ocazia întâlnirii anuale dintre N. Ceaușescu și I. B. Tito, liderul iugoslav a punctat deja existența unor progrese pe linia relațiilor de stat sino-iugoslave, dar mai ales a exprimat disponibilitatea țării sale de a-și îmbunătăți relațiile cu China: „[...] noi am vrea să avem relații normale cu China, să extindem puțin și comerțul. Mi se pare că astă primăvară a fost în China o delegație iugoslavă, pe linie economică. Uniunea Sovietică ne-a imputat și acest lucru. Și alte țări socialiste ne-au imputat că, în condițiile când există un asemenea conflict, noi vrem să avem relații bune cu chinezii. Am încheiat cu chinezii un acord comercial destul de mic, de vreo două milioane de dolari. Chinezii au primit delegația noastră destul de rău, ca pe orice delegație dintr-o țară capitalistă. Noi vrem să îmbunătățim relațiile cu chinezii, însă în momentul de față nici ei nu mai insistă pentru aceasta. În orice caz, noi am reușit să mai punem puțin frâu presei noastre, în sensul să nu mai răspundă la orice atac chinez. Și la ei au început să apară articole pozitive la adresa noastră despre un

³⁷ *Stenograma convorbirilor ce au avut loc în zilele de 3-4 ianuarie 1968 la Belje – RSFI, între tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al CC al PCR, președintele Consiliului de Stat al RS România, și tovarășul Iosip Broz Tito, președintele RSFI, președintele UCI, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 1/1968, f. 13.*

³⁸ *Ibidem*, f. 13-14.

³⁹ Lavinia Betea (coord.), Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, *21 august 1968. Apoteoză lui Ceaușescu*, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 135-136.

⁴⁰ Liu Yong, *op. cit.*, p. 257.

eveniment sau altul și aceasta în condițiile în care, până în prezent, întreaga noastră organizare era criticată⁴¹.

Conducerea chineză nu putea opera o schimbare majoră a politicii sale externe în primul rând din cauza rațiunilor interne, deoarece radicalismul specific *Revoluției Culturale* ar fi fost compromis. Cu toate acestea, disponibilitatea iugoslavă la dialog a sporit considerabil după 1968, dovadă fiind și faptul că Tito, deși era în general foarte atent să nu irite Moscova, a fost dispus să-și asume acest lucru în scopul normalizării relațiilor la nivel de stat cu China. Se știe că restabilirea relațiilor la nivel de stat a reprezentat primul pas pe calea reconcilierii după disputa sovieto-iugoslavă, precedând reluarea relațiilor la nivel de partid. În noiembrie 1970, Tito îi mărturisea lui Ceaușescu faptul că sovieticii fuseseră nemulțumiți de evoluția pozitivă a relațiilor de stat sino-iugoslave, fapt care, alături de condamnarea iugoslavă a intervenției în Cehoslovacia, contribuise la o răcire a relațiilor sovieto-iugoslave⁴².

Se pare însă că disponibilitatea pentru dezvoltarea relațiilor sino-iugoslave era mult mai mare la Belgrad decât la Beijing. În iunie 1970, Emil Bodnăraș a efectuat o vizită în China în cursul căreia a discutat cu Ciu Enlai despre situația din mișcarea comunistă internațională, fiind abordată tangențial și relația cu Iugoslavia. Cu ocazia respectivă, Ciu Enlai se exprima destul de aspru la adresa Iugoslaviei, pe care conducerea chineză nu părea să o recunoască drept țară socialistă: „[...] noi considerăm – spunea el – că restaurarea capitalismului în Uniunea Sovietică, Iugoslavia și în alte țări nu reprezintă un pericol, ci o realitate”⁴³. În aceste condiții, partea română nu a insistat în a apăra cauza Iugoslaviei. Cu toate acestea, interesul românesc pentru o apropiere sino-iugoslavă a fost transmis de N. Ceaușescu însuși cu ocazia turneului asiatic din iunie 1971.

Vizita sa era o confirmare a politicii de neutralitate a PCR în polemica sino-sovietică, un gest de independență care venea la scurt timp după intervenția din Cehoslovacia și transmitea astfel mesajul că politica internațională a partidului rămăsese neschimbată. Tocmai în contextul doctrinei Brejnev, interesul conducerii PCR de a cultiva relațiile bune cu China era sporit, mai ales că partea chineză oferise un sprijin politic major României în 1968, în ciuda limitărilor de altă natură. În cadrul discuțiilor cu conducerea chineză, N. Ceaușescu a lansat un nou apel pentru unirea forțelor celor ce militau pentru combaterea dominației sovietice în mișcarea comunistă: „[...] noi considerăm ca un lucru pozitiv faptul că în fond marea majoritate a partidelor sunt astăzi împotriva unui centru care să dirijeze activitatea lor. În acest sens, noi apreciem că stabilirea relațiilor bilaterale între Partidul Comunist Chinez și un șir de partide ar exercita o influență deosebit de pozitivă asupra mării majorități a partidelor comuniste și muncitorești. Noi considerăm că Partidul Comunist Chinez poate avea un rol foarte important în dezvoltarea unor relații noi în mișcarea comunistă, mai bine zis între partidele comuniste”⁴⁴. Nu era nici prima, nici

⁴¹ *Stenograma discuțiilor avute de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, Președintele Consiliului de Stat al RS România, cu tovarășul Iosip Broz Tito, președintele Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia, Președintele RSF Iugoslavia (20 septembrie 1969)*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 78/1969, f. 17.

⁴² *Notă asupra convorbirii tovarășului Nicolae Ceaușescu cu președintele Iosip Broz Tito în timpul convorbirii de la Brdo kod Kranj din 3 noiembrie 1970*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 75/1970, f. 11.

⁴³ *Notă referitor: convorbirile dintre tov. Emil Bodnăraș și conducătorii chinezi*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 92/1970, f. 127.

⁴⁴ *Stenograma convorbirilor purtate cu prilejul vizitei delegației de partid și guvernamentale condusă de tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Consiliului de Stat în Republica Populară Chineză*, în ANR, fond CC al PCR, secția relații Externe, dosar nr. 40/1971, f. 57.

ultima dată când conducerea PCR îi îndemna pe chinezi să se arate mai deschiși față de partidele care contestau dominația Moscovei și bineînțeles că UCI era unul dintre cele mai importante partide pe o asemenea listă. Faptul că N. Ceaușescu avea în vedere în mod special UCI este dovedit de discutarea problemei și în cadrul vizitei în RPD Coreeană, unde Kim Ir Sen a mulțumit pentru faptul că România mediase dezvoltarea relațiilor iugoslavo–nord-coreene⁴⁵.

Majoritatea autorilor care au scris despre politica externă chineză au remarcat faptul că schimbarea acesteia, de la izolaționismul specific *Revoluției Culturale* la o prezență mult mai activă în relațiile internaționale, a survenit în mod special după vizita președintelui american R. Nixon la Beijing, în 1972. Perioada 1968-1972 este așadar una de reconsiderări și de explorare a opțiunilor pentru conducerea chineză, apropierea de americani fiind justificată în mod special prin convingerea lui Mao Zedong – după intervenția celor cinci state socialiste în Cehoslovacia – că Uniunea Sovietică reprezenta o amenințare militară la adresa Chinei⁴⁶. Astfel, după 1972, deschiderea Chinei către noi opțiuni de politică externă a fost mult mai vizibilă, deși s-a menținut într-o progresie lentă. Mirko Tepavaț, secretar de stat în MAE iugoslav, admitea într-o discuție cu N. Ceaușescu în mai 1971, cu puțin timp înainte de plecarea secretarului general al PCR în Asia, faptul că prezența Chinei pe scena internațională era în sine o înfrângere a monopolului sovietic asupra mișcării comuniste⁴⁷. De asemenea, în mai 1972, I. B. Tito îi relatează lui N. Ceaușescu despre faptul că relațiile sino-iugoslave se aflau la acel moment într-o continuă îmbunătățire. „Relațiile noastre cu această țară s-au îmbunătățit mult”, spunea Tito⁴⁸.

Afirmația lui Tito nu era întâmplătoare. În septembrie 1973, Emil Bodnăraș a efectuat o vizită în Republica Populară Chineză, în cadrul căreia a purtat convorbiri cu premierul Ciu Enlai despre relațiile bilaterale și despre situația internațională. În nota întocmită de Bodnăraș la întoarcere se arată faptul că Ciu Enlai s-a interesat în mod special asupra situației din Iugoslavia: „[...] la cererea tovarășilor chinezi, s-a făcut o scurtă informare asupra proceselor pozitive care au loc în Iugoslavia (Ciu Enlai s-a interesat foarte amănunțit despre ceea ce se petrece în Iugoslavia)”⁴⁹. Documentul în cauză arată limpede faptul că interesul a fost arătat de partea chineză, că aceasta a ales PCR dintre toate partidele pentru a cere detalii în această problemă, precum și faptul că partea română a descris în termeni pozitivi situația din Iugoslavia.

Reconsiderarea politicii externe chineze începând cu intervalul 1968-1972 a fost însă un proces gradual, care s-a desfășurat într-un ritm destul de lent. Normalizarea

⁴⁵ *Stenograma discuțiilor avute cu ocazia vizitei delegației de partid și guvernamentale a Republicii Socialiste România în Republica Populară Democrată Coreeană, Phenian, 10 iunie 1971*, în ANR, fond CC al PCR, secția relații Externe, dosar nr. 43/1971, vol. I, f. 56.

⁴⁶ Odd Arne Westad, Chen Jian, Stein Tønnesson, Nguyen Vu Tung and James G. Hershberg (editori), *77 Conversations Between Chinese and Foreign Leaders on the Wars in Indochina, 1964-1977*, Cold War International History Project Working Paper no. 22, Washington DC, Woodrow Wilson International Center for Scholars, 1999, p. 9-12; Yang Kuisong, *Changes in Mao Zedong's Attitude toward the Indochina War, 1949-1973*, Cold War International History Project Working Paper No. 34, translated by Qiang Zhai, Washington DC, 2002, p. 39.

⁴⁷ *Stenograma primirii de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele Consiliului de Stat al RS România, a tovarășului Mirko Tepavaț, secretarul de stat pentru afaceri externe al RSF Iugoslavia*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 30/1971, f. 16.

⁴⁸ *Stenograma convorbirilor oficiale purtate cu prilejul întâlnirii dintre tovarășii Nicolae Ceaușescu și Iosip Broz Tito în ziua de 17 mai 1972 (administrația iugoslavă a hidrocentralei „Porțile de Fier”)*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 41/1972, f. 18.

⁴⁹ *Notă referitor: convorbirile purtate la Pekin între delegația CC al PCR și delegația CC al PC Chinez (5-7 septembrie 1973)*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 174/1973, f. 4.

relațiilor sino-iugoslave și înscrierea acestora pe un curs ascendent nu s-au putut realiza, totuși, decât după moartea lui Mao, episod care a marcat abandonarea definitivă a radicalismului specific *Revoluției Culturale*, inclusiv în relațiile externe. Abia în vara anului 1977 a putut fi depășit în mod simbolic blocajul din relațiile sino-iugoslave prin vizita efectuată de I. B. Tito la Beijing. Deși această vizită a avut ca scop îmbunătățirea relațiilor la nivel de stat, Tito îi mărturisea lui N. Ceaușescu uimirea sa cu privire la faptul că partea chineză s-a arătat dispusă inclusiv la reluarea relațiilor la nivel de partid, aspect care era mai problematic în sine din cauza implicațiilor ideologice. Referitor la vizita în Republica Populară Chineză, Tito îi povestea lui Ceaușescu: „[...] după părerea mea, vizita în China a fost foarte reușită. La convorbirile [pe] care le-am avut împreună, noi am fost surprinși de modul cum au procedat. Ne-au întrebat imediat: haide să vedem cum să procedăm? Pot să vă spun că și în legătură cu relațiile de partid, colaborarea de partid, au început deja să discute. Nu ne-am gândit să ridicăm această chestiune și au ridicat-o ei și aceasta s-a făcut în mod treptat”⁵⁰. Tito sublinia de asemenea faptul că țara sa era hotărâtă să continue dezvoltarea relațiilor cu China și aprecia prezența tot mai activă a acesteia în afacerile internaționale⁵¹.

Concluzii

Documentele disponibile în arhivele românești nu pot evidenția decât unele ipostaze ale complicatului proces al normalizării relațiilor sino-iugoslave. În egală măsură, implicarea părții române în sprijinirea acestui proces este una dificil de reconstituit în absența surselor de arhivă din fosta Iugoslavie și China. Cu toate acestea, analiza surselor totuși disponibile evidențiază faptul că România a căutat să sprijine normalizarea relațiilor sino-iugoslave, văzând în aceasta un suport al eforturilor sale de contestare a dominației sovietice în mișcarea comunistă internațională. Unificarea forțelor ce subminau hegemonia Moscovei a fost văzută de conducerea PCR drept un instrument util pentru atingerea scopurilor proprii. Din acest punct de vedere, România a acordat o atenție deosebită relațiilor sale cu Iugoslavia și China, căutând în permanență să identifice punctele comune din pozițiile celor două țări. Totodată se exprima cu prudență, însă perseverent, în favoarea reconcilierii acestora. În acest fel, România a contribuit la diminuarea influenței sovietice în mișcarea comunistă și a împiedicat refacerea structurii ierarhice și centralizate pe care o avusese aceasta în trecut.

⁵⁰ *Stenograma convorbirilor oficiale între tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, și tovarășul Iosip Broz Tito, președintele Republicii Socialiste Federative Iugoslavia, președintele Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia*, în ANR, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar nr. 193/1977, f. 17.

⁵¹ *Ibidem*, f. 18.

ROMANIA AND THE SINO-YUGOSLAV RELATIONS
(Summary)

Keywords: Romania, Yugoslavia, China, Soviet Union, revisionism, domination, world Communism.

Following Stalin's death, the forces which opposed Moscow's control over the world Communist movement multiplied but they were rarely united. Ideological differences separated most of the parties engaged in challenging Soviet control, as was the case with the Yugoslavs and the Chinese. The Romanians, on the other hand, understood that success in such an endeavor was conditioned by unity and solidarity which is why the Romanian Communist Party cultivated close relations with most forces which opposed Soviet domination and even tried to facilitate their rapprochement when circumstances permitted. This article describes the Romanian view on Sino-Yugoslav relations revealing how important it was for Romania to contribute to the reconciliation of the two parties previously separated by ideological disagreements.